

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző: *Cholnoky László*
Cím: *Cholnoky Viktor*

Forrás: *Világ*

Bp
(Hely)

1922. 12. 29.
(Idő)

(Köt. v. füz.)

(Oldal)

Osztályozás

Tárgy

Hely

Idő

Személy

92

Cholnoky Viktor

"1922"

SZÁZ MAGYAR ÉLET CHOLNOKY VIKTOR

IRTA: CHOLNOKY LÁSZLÓ

Negyvenhárom évig vitalkozott, folytatott groteszk küzdelmet az élettel, de már eleve reménytelenül, mert a mában soha, egyetlen percre sem volt itthon, úgy, amint itthon vagyunk mi többiek, a multban és a multnak élt, jóllehet álomképek szemében a jövő látomásai éltek. Az ő belső életének minden kinos hánykolódása vergődő küzdelem volt a meg nem egyező korrall, ami végül is legyűrte és rákényszerítette a nemes, szép rezignációra. De csak formálisan adta meg magát; lelke mélyén nem halt el a korábbi század visszhangja. Később is, amikor már szinte szétlépte az élet, furesa kis szobájában középkori várur volt, aki kedvét a zordonabb napokon is barátainak vendéglésében lelta; az éjszakában, itt és ott, a Lajosok udvarából pajzánul megszökölt kozór volt; amikor csodálatos történeteit írta, az apró kis szoba falai széttárultak és ő Szeszosztrisz fáraó piramisának dohos belsejébe látott be, vagy a fakó messzeségben megpillantotta Kökürregén kín tatár hordáit. Amikor egyedül volt, Shakespeare lelkével beszélt, vagy elküldte a képzeletét, hogy járja be Babylon napsugaras utcáit, keresse föl Mekkát, a szent Kaába kővének érintésére.

Cholnoky Viktor írói élettörténete a kilencszázad évek legelején kezdődik, amikor Budapestre került és a *Pesti Napló*-nak lett először korrekora, utóbb munkatársa, végre segédszerkesztője. Ujságírói sikereivel párhuzamosan növekedett írói, sőt eleinte főként cikkírói neve. De a halhatatlanságra született ember csak akkor mutatkozott meg Cholnoky Viktorban, amikor össztalálkozott a miniatűr öregurral, aki másfélméteres mivoltában is igen nagy tudott lenni: Kiss Józseffel. Amikor a *Hét* munkatársa lett. A *Hét*-ben jelentek meg tulnyomó részben azok az elbeszélései, amelyekből három kötete összeállított. Ez már az a Cholnoky Viktor, akit mindnyájan ismerünk. Ez teremti meg a *Gömlábu* mondanivalóinak szárnyas szavú pilótáját", a *fiumei Gomilából* származott Amanehich Trivilziót, ez csálja el őt a Ferencváros ódon kocsmájába és megintatva őt groggall elmondhatja vele a lovag különös vassorájának gyászos történetét és egyéb rendkívüli dolgokat. Ebben az idő-

ben írta a világirodalomban is szinte páratlan három elbeszélését, *A nagy kés*, *A Mc Cadwore hitbizomány története* és *Az alicion vadár vére* címűeket. Viszont a kislfa halála után való, tehát az összeszerkesztést közvetlenül megelőző időkből valók a *Lucidum intervalum*, a *Szent Cziprián tükre*, az *Olivér lovag* és a *Durhán fia*.

Cholnoky Viktor 1868-ban Veszprémben született; a város tisztí főügyészenek volt a fia. Élettörténete, a külső események szempontjából, egyszerű, szinte tipusos. És ez is az egyetlen tipusos mindenek között, amik vele bármely uton-módon összefüggenek. A született, régebbi ujságíró szokásos élettörténete az övé is. Csodálatos könnyelműséggel elpazarolt fiatal-ság, félbemaradt egyetemi évek, a mindezekre automatikusan bekövetkező lebágyadás, az egyre nagyobb bajok tömkelege. Korábbi életéből még a nagyvilágban való bolyangás szakasza is hiányzik. Budapesten és néhány vidéki városban kívül csak Bécsben és Fiumében volt. És ez bizonyára az ő külön fátumának volt a gyászos akarata, mert hiszen távolbalátónak született. Ő maga mondta, a fatalisták meggyőződésével, hogy azért lett időnek előtte rövidlátó, mert nem válhatta valóra a távolbalátó képességét. Az egyetem elhagyása után a vidéki lapszerkesztés következett. Három lapot is szerkesztett egymásután, de mind a három próbálkozás busan végződött. A harmadik fiaskó után a komplikált szerkezetű semmi következett, ami otthoni levegőnézésből, idegesen rágesált Britannica-szivarokból, a Meyer's Conversations Lexiconból kipingált nemesi címerekből, éjjeli zenékből és főként sok borból volt összeállítva.

Amikor aztán a semmi betelt, Cholnoky Viktor feljött Budapestre.

A vagy tízeppnyolc évvel ezelőtt való időkből sokan ismerték őt személyesen, mert akkori életének vagy felét az emberek, főként az éjjeli emberek között élte le. De azért mindvégig éppen olyan elszigetelt, különálló maradt az emberek között, amilyen elszigetelték és különállók a munkái. És bizonyos, hogy talán két vagy három valóban kedves emberen kívül egyik vélt ismerője sem ismerte benne ugyan azt az embert. Volt, akinek látását az öletek káprázata vakította el, hogy meg ne láthassa mögötte a fekete szomorúságot; volt bőven, főként eleinte, aki a mámortól elbágyadt emberben pusztán az alkohollal örökös frigrre lépett különcöt látta. — volt, akinek sejtése pontosan jelezte ugyan a zseni közellétét,

de ezek között ismét volt, akit az önadminisztráció teljes hiányának látása csüggedéssel töltött el és aki csupán bus, tudva-hazug önámításnak vélte Cholnoky-kynak azt a tanítását, hogy az isteni szikra mindenben átvezeli a maga emberét, ami pedig szent meggyőződése volt. — És volt, akinek viszont a köznapi méretekhez szokott iudiciuma képtelen volt a határtalan, valóban példátlan, néha nevetnivaló, de legtöbbször bosszantó könnyelműséget valóságának elfogadni és aki meg volt győződve arról, hogy mindezek csak az eredetiség céljaira mesterségesen készült dolgok, amik mögött pontos elintézettségek rejtőznek. — Az igazi Cholnoky Viktort nehéz volt ismerni.

Csak keittőt nem vont kétségbe senki, már az első időkből sem: a páratlan eredetiségét és a tömértelen tudását.

Mert valóban rendkívül sokat tudott, bár az igazság kedvéért meg kell mondanunk, hogy még a rendkívüli soknál is rendkívülien többet tudott — félig. A tudásával, az valóban határtalan volt. De a túrelme — semmi. Az unalmas kezdeteket fölényesen eltaszította magától, de amikor a különösségek határához ért, fékezhetetlen képzelete felpattant és a tudnivalót felöltöztette oly díszesen, hogy azután már nem lett volna ereje azt újra pörére vetkőztetve látni. Később azután valahogy úgy lett, hogy a rengeteg anyag-tömeg egyre halmozódván és előbb az ő különös műhelyében feldolgoztatván, hatalmas tudáskonglomerátummá tömörült, aminek nem sokat ártoit az, hogy a kövei talán nem voltak egyformák, hogy nem voltak pontosan összecsiszolva, mert rajta állva, Cholnoky Viktor nyugodt derével tekinthetett szét, mosolygásba rejtegetve a hangulata szerint komoly, vagy fölényeskedően nem-komoly meggyőződést: ha nem úgy van, amint mondtam, akkor nincsen jól. Ugy kellene lennie, mert úgy mélyebb és színesebb. — Ezért van, hogy az ő mesebeli embereinek egyikén sem látszik meg soha, egyetlen pillanatra sem, a bizonytalanságtól való félelem. Mert ő abban is, amit csak vélt tudni, amit csak elképzelt, pontosan annyit érzett, mint a legprecízebb tudásban.

Amit még mint bizonyosat mondhatok Cholnoky Viktorról, a testvéreiről, az az ő csodálatosan következtelenül az ideges, felzaklatott lélek zilált műhelyében mesterségesen készült, szinte erőszakos elfoglaltsága bizonyos emberek és dolgok iránt, Vol-

tak, akiket minden elfogadható ok nélkül, szinte bibliai értelemben vett gyűlölettel gyűlölt, míg másokat, ugyancsak ok nélkül, tulbecsült. Ugyanez a beteges, ideges elfogultság az alapja Cholnoky Viktor másik, irodalmi megnyilatkozásaival látszólag nehezen összeegyeztethető lelki sajátságának is. A rajongó szeretetből a teljes, szinte taplószerű közönybe talán soha senki oly könnyen, minden lelki aggály nélkül át nem lendült, mint ő.

Elfogulatlan csak önmagával szemben tudott lenni. Ezért tudta megírni *Az Agórán* című novellájában a maga életét, a maga tragédiáját, minden kötetnél teljesebben és tökéletesebben, pedig csak néhány sorban:

„— És megöregedett, maga sem tudta, hogyan. Nem neki volt igaza a világ ellen, hanem a világnak volt igaza vele szemben. Látszólag igaza. De a legfelsőbb igazság, amely emberi kézzel még elérhető, azt mondja, hogy egyáltalán nincs is igazság. És minden tény kifordítva is tényé válik. Az az öreg ott, a Poikilé márványlépcsőjén, bizonyosság erre. Átálmodta az egész életét. És amikor ébren volt, az álmok nyugalmas és biztos levegője vette körül, de amikor aludt, az élet minden izgalma keresztüljárta agyának serkenésre kész velejét. Ébren alvajáró volt és élheteitlen, álmában biztos, agresszív, türelmetlen és jövőbelátó.“

Cholnoky Viktor az 1912. év június havának ötödik napján halt meg, hajnali hat órákor, amikor a legszebbeket szokta álmodni. A rapszódikus, kiismerhetetlen lélek ez egyszer következetes volt: átálmodta magát a tulsó világra.

És vele együtt következetes volt a bálványa, a nagy Ananké, a sors is. Meg kellett halnia, mert akkor már a küszöbön állt a félelmes bizonyosságok ideje, ő pedig, — amint nobilislelkű rajongója, Kárpáti Aurél mondta róla, — éppen olyan valószínűtlen volt egész életében, mint a hősei, akiknek ködtestébe a hajnal bibora játszott bele megértőn a meleg emberi vért.

Nagy volt, igen nagy volt. Másutt ezt már az életében tudták volna felőle, nálunk ma is csak a kiválasztottak értik meg. Sovány vigasztalás, de mégis valami, hogy az izlés és a megértés mindig is a kisebbség privilégiuma volt.